

Osmanlı-Venedik İlişkileri Ve XVII. Yüzyılın Başlarında Adriyatik Bölgesindeki Sınırlarda Yaşanan Bazı Sorunlar Üzerine

Ottoman-Venetian Relations and Certain Problems Experienced at the Borders of the Adriatic Region

*Alpay Bizbirlik**

Özet:

Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz dünyasında kuvvetli bir devlet olarak var olduğu andan itibaren, zaman zaman savaştığı komşularından biri de Venedik olmuştur. Bu komşuluk ilişkileri sırasında sık sık anlaşmalara ters olarak sınır bölgelerinde çatışmalar olduğu, ilişkilerin pek de istendik ölçülerde gelişemediği görülmektedir. Bu çalışmada sınır çatışmaları ve ihlaller hakkında epey malzeme sunan Başbakanlık Osmanlı Arşivi MAD tasnifinde 6004 numara ile kayıtlı olan bir defterin verileri esas alınarak XVII. Yüzyılın başlarında yaşanan sınır anlaşmazlıkları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Venedik, Sınır Anlaşmazlıkları.

Abstract:

After the Ottoman Empire became an important power in the Mediterranean world, it fought with some of its neighbors including Venice. Disagreements occurred between the Ottoman Empire and Venice despite their agreements that regulated the relations between them. This study will analyze the border disputes between the Ottoman Empire and Venice at the beginning of 17th century based on defter no.6004 located at the MAD section of the Ottoman archives.

Key Words: Ottoman Empire, Venice, Border Disputes.

* Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi,
alpay.bizbirlik@mynet.com

Giriş:

Asıl olarak Akdeniz çevresi devletleri arasında çağında hem karada hem de denizde en hatırı sayılır güçlerinden biri olan Osmanlı İmparatorluğu askeri varlığını karalarda sağlamaya başladığı dönemi takiben dikkatini güçlü bir ticari faaliyete sahne olan denizlere de çevirmekte gecikmedi. İmparatorluk için denizlerde hakimiyet, aslında hem kendi karalarını korumak, hem de bu güçlü ticarî faaliyetlerin olabirirse bir parçası olarak, olamazsa kontrol edip faaliyetlerden doğrudan ya da dolaylı bir pay almak demektir.

Akdeniz çanağında bu siyasi rakiplerin başında şüphesiz denizlerde en çok faaliyet gösteren, sıkı bir ticaret ağına sahip olan aynı zamanda doğu mallarını batıya aktarma konusunda diğerlerine pek de fırsat tanımayan Venedik gelmekte idi. Venedik'le bir ölçüde istekleri çakışan her devletin yaşayacağı problemleri Osmanlı İmparatorluğu'nun da yaşaması kaçınılmazdı.

Aslında Adriyatik'in kuzeyinde ve Venedik'in doğusunda yer alan, Avusturya'ya ait Segna¹ bölgesi, Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik ana bölgesinin sınırlarını ayrı tutmuş, böylece bu iki devlet tarihin hiçbir döneminde sınır komşusu olmamıştır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun Venedik'e tâbi olan topraklar ile kolonilerine sınır olması pek de uzun sürmemiş, Rumeli ve Balkanlar'daki fütuhatla birlikte Mora'daki cumhuriyete ait kale ve şehirler ile Dalmaçya kıyılarındaki topraklara ulaşılması iki siyasi oluşumu dolaylı olarak komşu yapmıştı. Böylece iki devletin egemen oldukları bölgelerin birbirine temas etmesi, XIV. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşmiş oluyordu. Bu yıllarda her iki devlet arasında bir gerginlik veya savaş hali doğmaması için gösterilen özen, bir takım sınır problemlerinin çıkmasını önlemişti. Hatta 1386'da Osmanlı askerleri Kroya ve İşkodra'yı ele geçirmelerine rağmen buraların Venedik'e ait olduğunun öğrenilmesinden sonra bölgenin Venedik'e geri verilmesi Osmanlı İmparatorluğu'nun o dönemde dış siyasasında bu şehir devletine bakış açısını göstermek açısından önemli bir örnekti². Bunun haricinde 1394 yılında I. Bayezid' in Arnavutluk'taki faaliyetleri esnasında bir ara Adriyatik kıyısına yakın bulunan Boyana nehrinin Venedik'e ait bölümüne geçilerek ihlaller yapılmış,

¹ Bu bölgedeki Avusturya'ya bağlı korsanların zaman zaman Osmanlı İmparatorluğu ve ona bağlı Dubrovnik'e ait gemilere zarar verdiği ve deniz ticareti faaliyetlerini baltalamaya çalıştığı bilinmektedir. Bu konuda bkz. İdris Bostan, *Adriyatik'te Korsanlık (1575-1620): Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler*, (İ.Ü. Basılmamış Takdim Tezi), İstanbul 1998, s.91-95; Catherina Wendy Bracewell, *16. Yüzyılda Adriyatik'te Korsanlık Ve Eşkiyalık Senjli Uskoklar*, (Çev. Mehmet Moralı), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. XVIII.

² Osmanlı kuvvetlerinin 1383-86 yılları arasında Arnavutluk'ta giriştikleri faaliyetlerle, Venedik'in egemenlik alanı olan Draç, Kroya, İşkodra, Avlonya ve Ülgün'de temas etmeleri ile buralardaki gelişmeler hakkında bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, (7. Baskı), TTK, Ankara 1995, s. 177, 203, 205, 210, 226-227.

ancak bu da herhangi bir kriz meydana getirmemişti³. Ancak Bayezid döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasetinde değişiklik olduğu, 1402'de Mora'da cumhuriyete ait bazı yerlere saldırılar yapılmasından anlaşılmaktadır⁴. Bu türden ihlallerin her iki devlet arasında çok büyük savaşlara sebep olmadığı görülmekte idi. Aslında doğudan gelen beklenmedik bir tehdidin Osmanlı İmparatorluğu siyasasını etkilediği ve bu tehdit geçirtilene kadar ilişkilerin bu şekilde sürdüğünü söylemek de mümkündür.

Bu gelişmelerin dışında, Osmanlıların ilk deniz ötesi saldırıları da yine Yıldırım Bayezid devrinde, ilhak edilen Aydın ve Menteşe beyliklerinin donanmalarıyla Eğriboz Adası'na yapılmıştır⁵. Osmanlı-Venedik arasında ilk deniz savaşının yaşanmasına sebep olan olaylar zinciri ise I. Mehmed devrinde, Osmanlı gemilerinin Ege'deki bazı Venedik adalarına akınlar düzenlemeleri ve bunun ardından da iki devletin karşılıklı olarak yaptıkları deniz çatışmaları neticesinde birbirlerini korsanlık faaliyetleriyle suçlamalarıyla gerçekleşmiştir⁶. Venedik'in kendi egemenliğindeki topraklar için Osmanlı Devleti'ne ilk defa haraç vermeye başlaması ise Süleyman Çelebi'nin faaliyetlerinin sonucudur⁷.

1423 yılında ise Selanik halkının, başlarındaki despota rağmen şehri Venedik'e satması, burada da bir Osmanlı-Venedik sınırının oluşmasını doğurmuş, II. Murad'ın bu şehirde hak iddia etmesi sonucundaki gelişmeler bir savaş durumunu beraberinde getirmiş ve 1430'da Selanik, Osmanlı topraklarına katılmıştır⁸.

Osmanlıların 1423'te Selanik'in fethi için giriştikleri akınlarla, kara sınırında yaşanan ilk ihlaller meydana gelmişti. Şehrin alınmasından sonra 4 Eylül 1430'da yapılan antlaşmayla bu fiili durum Venedik tarafından kabul edilmiş, ayrıca Venedik kendine tâbi bazı yerler için de haraç ödemeyi taahhüt etmişti. Bu antlaşmayla belirlenen sınırlar, 1446, 1451 ve 1454'te 1430 Ahidnâmesi esas alınarak tekrar onaylanmıştır. Ancak anlaşmaya rağmen iki devlet arasında 1463'e kadar sürecek olan barış döneminde de bir takım deniz saldırıları ve sınır ötesi akınlar meydana gelmiş, böylece yine sınır sorunları yaşanmıştır. Fatih

³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, s. 238, 279.

⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 295. Bu dönemde Venedik'in Mora'da sahip oldukları en önemli iskeleler, Koron ve Modon'dur. Bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 293.

⁵ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 228.

⁶ Nicolas Vatin, "Osmanlıların Yükselişi (1392-1451)", *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Osmanlı Devletinin Doğuşundan XVIII. Yüzyılın Sonuna*, I, (Ed. Robert Mantran), (çev. Server Tanilli), (2. Baskı), İstanbul 1995, s. 88.

⁷ Momcilo Spremiç, "XV. Yüzyılda Venedik Cumhuriyeti'nin Şarkta Ödediği Haraçlar", (çev. Mahmut H. Şakiroğlu), *Bellekten*, XLVII/185, TTK, Ankara 1984, s. 378.

⁸ Kemal, *Selatinname*, (Yay. Necdet Öztürk), TTK, Ankara 2001, s. 139-140. Selanik'in Rumlar tarafından Venedik'e satılması ve II. Murat'ın, şehrin Bayezid zamanındaki ilk fethini gerekçe göstererek hak iddia etmesi ve sonrasında fethetmesi hakkında bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, s. 149, 408-411.

Sultan Mehmed döneminde Osmanlı askeri faaliyetlerinin Venedik egemenliğindeki topraklara kadar yayılması, Mora ve Arnavutluk taraflarında Venedik'e ait olan topraklarla sınır olmayı beraberinde getirmiştir. 1458'da Mora despotlarıyla yapılan antlaşma sonrasında yarımada'nın kuzey bölümünde Osmanlı hâkimiyeti kurulmuş olsa da henüz o yıllarda Venedik'e tâbi olan topraklara dokunulmamıştır⁹. Bu durum pek fazla sürmemiş, Osmanlı-Venedik savaş döneminin başlamasıyla iki tarafın sahip olduğu yerler ve sınırlar yeniden değişim göstermiştir. Bu savaşların sona erdiği 1479'da yapılan antlaşmayla da fethedilen topraklar Venedik tarafından tanınarak yeni sınırlar belirlenmiş¹⁰ ve yine cumhuriyetin sahip olduğu bazı topraklar için ödeyeceği haraçlar karara bağlanmıştır¹¹. Bu gibi sınır ihlalleri II. Mehmet'in İtalya seferinden sonra başlayan 1499'a kadar süren barış döneminde de sıkça görülmüş, Venedik Osmanlı başkentine bu yüzden defaatle şikayetlerini bildirmiştir¹². 1499'da gerginleşen ilişkilerin sonucu başlayan savaşla sınırlar değişmiş¹³, 1502'de savaşı bitiren antlaşma ile bu yeni sınır değişiklikleri her iki tarafça da tanınmıştır¹⁴.

⁹ Kemal, *age*, s. 173; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 24. Ancak 1463'te Osmanlı-Venedik savaşının hemen öncesinde, Mora sancakbeyliğine atanmış olan Turahan-zâde Ömer Bey'in, Venedik'e ait Koron ve Modon'a gerçekleştirdiği saldırılar; buna karşılık Venediklilerin de Korent şehrini kuşatmaları ile başlayan çarpışmalar hakkında bkz. *aynı eser*, s. 26-28.

¹⁰ Savaşın seyri, çarpışmalarda el değiştiren yerler için bkz: Selahattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, İstanbul 1971, s. 196-210; Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solak-zâde Tarihi*, I, (haz. Vahid Çabuk), Ankara 1989, s. 312-318; Uzunçarşılı, *aynı eser*, s. 111-125; Vatin, "Osmanlıların Yükselişi (1451 - 1512)", *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I, (ed. Robert Mantran), (çev. Server Tanilli), (2. Baskı), İstanbul 1995, s. 119-120. Eğriboz'un fethi için ayrıca bkz. Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cibân-nümâ, Neşri Tarihi*, II, (yay. Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen), (3. Baskı), Ankara 1995, s. 785-789; Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Sabaif-ül-Abbar fî Vekayi'l-a'sâr (Müneccimbaşı Tarihi)*, II, (haz. İsmail Erünsal), İstanbul (Tarihsiz), s. 338. 1479'da savaş sona erdiğinde Kroya, İşkodra ve Eğriboz'un Osmanlılarda kalması şartıyla iki tarafın da işgal ettikleri yerleri tekrar eski sahiplerine iade edeceğine dair olan antlaşma şartı için bkz. Uzunçarşılı, *aynı eser*, s. 124.

¹¹ Spremiç, a.g.m., s. 388-389.

¹² Vatin, "Osmanlıların Yükselişi (1451-1512)", s. 138; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 572.

¹³ Vatin, a.g.m., s. 138-139. Bu savaşın seyri hakkında ayrıca bkz. Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, II, s. 405-409; *Solak-zâde Tarihi*, I, s. 416-418, 423-424; Sınırlar için bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 213-224.

¹⁴ 1503'te onaylanarak yürürlüğe giren bu antlaşma metni için bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 224; Mahmut H. Şakiroğlu, "1503 Tarihli Türk-Venedik Antlaşması", *VIII. Türk Tarih Kongresi*, III, Ankara 1983, s. 1559-1565; Meryem Kaçan, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Ahidnâmeleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1995, s. 45-48. Ayrıca 1523'te Hersek'teki Osmanlı-Venedik sınırıyla ilgili yapılan ve mülkiyetlere dair bazı ince ayarlamalar hakkında da bkz. M. Tayyib Gökbiğın, "Kanunî

1536'da Kanuni devrinde yeniden başlayan çatışmalar, Venedik için tam bir kayıplar silsilesi oluşturmuş, Preveze'de Venedik gemilerinin de yer aldığı Haçlı donanmasının yenilgiye uğraması ile durum tamamıyla Osmanlı lehine geliştiği için Venedik kaybedilen topraklar üzerinde Osmanlı hakimiyetini tanımak zorunda kaldığı bir antlaşma daha yapmıştır¹⁵. Kıbrıs¹⁶ ve Zante (Zaklise) haraçları da bu ahidnâmede yer bulmuştur¹⁷. Söz konusu ahidnâme, sonraki yıllarda yenilenecek olan diğer tüm ahidnâmelere temel olacak ve sınırlar ile denizlerdeki egemenlik sahalarının belirlenmesinde genel olarak bu belge örnek alınacaktır¹⁸.

Aslında Adriyatik'teki hem Osmanlı, hem de Venedik hakimiyet bölgelerinin idarecileri yaptıkları faaliyetler ile kendi devletleri lehine ellerindeki toprakları tutmaya bakıyorlar, başka bir açıdan mevcut statüyü korumayı amaçlıyorlardı¹⁹.

II. Selim'in tahta geçişiyle 1567'de, 1540 ahidnâmesi esas alınarak yeni bir ahidnâme yapılmıştır. Bu ahidnâmede farklı olarak, Osmanlıların önceden fethettiği Bosna sınırındaki Bocac, Zastine, Sin, Değirmenler ve Velin kalelerinde Venedik'in hak iddia etmesi üzerine konu araştırılmış ve buraların Osmanlı hâkimiyetinde olduğu, ancak Değirmenler'in Venedik tasarrufunda

Sultan Süleyman Devrine Âit Bosna ve Hersek ile İlgili Venedik Arşivi'ndeki Türkçe Belgeler Hakkında", *Tarih Dergisi*, 32, İstanbul 1979, s. 321.

¹⁵ Bu savaş dönemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, II, s. 545-547; Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi*, I, s. 193-199; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 374-379.

¹⁶ 1517'de Mısır'ın Osmanlı hâkimiyetine girerek Memlûk Devleti'ne son verilmesiyle, cumhuriyetin Kıbrıs için bu devlete ödediği 8000 düka haracın bundan sonra Osmanlı Devleti'ne ödenmesi durumunun ortaya çıkması dolayısıyla, aynı yıl içerisinde Venedik ahidnâmesi yenilenmiştir. Bkz. Spremiç, *a.g.m.*, s. 388-389.

¹⁷ Kaçan, *a.g.t.*, s. 23-24; 1540 tarihli ahidnâmedeki sınır konusu için bkz. *aym tez.* s. 64-65, 69; ayrıca bilgi için bkz. Şakiroğlu, "Venedik Arşivi ve Kitaplıklarından Türk Tarih ve Kültürüne Ait Kayıtlar II", *Erdem*, VI/17, Ankara 1992, s. 462-465. Cumhuriyetin sahip olduğu bazı topraklar için Osmanlı Devleti'ne ödeyeceği haraçlar konusunda ise yine bkz. Kaçan, *agt.* s. 69. Bu haraç ve pişkeşlerin balyos aracılığıyla verilmesi kararına rağmen, uygulamadaki kolaylık ve pratikliğin bir getirisi olarak, genellikle Bosna veya Hersek'teki Osmanlı makamlarına teslim edilerek, onların da İstanbul'a gönderdikleri hakkında bkz. Gökbilgin, "Kanunî Devrine Âit Bosna ve Hersek ile İlgili Türkçe Belgeler", s. 324.

¹⁸ Örneğin III. Mehmed devrinde yenilenen 1595 Ahidnâmesi'ndeki sınır bölgelerindeki toprakların aidiyet meselesi için bkz. Şakiroğlu, "Türk Tarih ve Kültürüne Ait Kayıtlar II", s. 467-468.

¹⁹ Maria Pia Pedani, "Beyond The Frontier: The Otoman-Venetian Border In The Adriatic Context From The Sixteenth-Eighteenth Centuries", *In Zones Of Fracture In Modern Europe, Baltic Countries – Balkans – Northern Italy*, (Ed.Almut Bues), Wiesbaden 2005, s.46.

bulunduğu kabul edilmiştir. Ayrıca sınır ihlallerine ve saldırılarına son verilmesi bu devirde de diplomatik gelişmelere konu olmuştur²⁰.

Kıbrıs'ın fethedildiği ve İnebahtı yenilgisinin yaşandığı savaş dönemi²¹ sona erdiğinde yapılan antlaşmada ise; Venediklilerin Dalmaçya'da ele geçirdikleri Sopot kalesinin geri verilmesi ve Arnavutluk ile Bosna sınırının eskisi gibi olmasına karar verilmiştir. Ayrıca Osmanlı savaş gemilerinin Adriyatik'e girmemesi ve buradaki güvenliği Venedik gemilerinin sağlaması, yani bu denizdeki Venedik egemenliği de Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiştir. Zenta haracı ise 500 flori iken, 1000 flori arttırılarak 1500 flori yapılmış, Kıbrıs fethedildiği için buranın haracı iptal edilmiştir. 1573'te imzalanan antlaşmada her ne kadar sınırlar yeniden tespit edilmişse de sınır olayları son bulmamış, karşılıklı bazı akınlar ve saldırılar devam etmiştir²². Yine de tüm bu sorunlara rağmen devam eden uzun barış sürecinde, 1645'te başlayan Girit kuşatmasına kadar önemli bir sınır değişikliği yapılmadığını görülmektedir. Bundan sonra verilen Venedik ahidnâmelerinde ise artık Osmanlı egemenliğinde bulunan yerlere değinilmeyerek sadece Venedik'e ait olanların belirtildiği dikkat çekmektedir²³.

²⁰ Kaçan, *a.g.t.*, s. 25-26. Velin'in Kilis sancakbeyine bırakılması hakkında Venedik dojunu yollanan nâme için bkz. Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler", *Belgeler*, V-VIII/9-12, Ankara 1968-71, s. 61-62. Sınır düzenlemeleri, Kilis'in Osmanlı hâkimiyetinde bir sancak haline getirilmesi, burada yeni bir kalenin inşası ve sınıra yakın olan değirmenlerin mülkiyetleriyle ilgili düzenlemeler hakkında ayrıca bkz. aynı yazar, "Kanunî Devrine Âit Bosna ve Hersek ile İlgili Türkçe Belgeler", s. 324.

²¹ 1569-1573 Osmanlı-Venedik savaş dönemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Peçevi Tarihi*, I, s. 466-470, 474; *Solak-zâde Tarihi*, II, s. 323-326; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, s. 11-23; Jean Louis Bacque-Grammont, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Doruğu: Olaylar (1512 - 1606), II. Selim'den III. Mehmed'e", *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I (Osmanlı Devletinin Doğuşundan XVIII. Yüzyılın Sonuna)*, s. 192.

²² Kaçan, *a.g.t.*, s. 28. 1573 tarihli anlaşmadan sonra yapılan sınır düzenlemeleriyle ilgili bkz. Şakiroğlu, "Kanuni Dönemine Ait Yeni Belgeler", s. 877. Bu dönemde her iki devlet de Adriyatik bölgesinde birbirleri ile çekişmekte ve bu bölge tamamen kendilerine aitmiş gibi davranmakta idi. Aslında aidiyet açısından bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu harita gereği biraz daha iddiasında güçlü idi. Buna rağmen Venedik bölgedeki hakimiyet haklarını Osmanlıdan pek aşağı görmemiş bu durum çekişme ve sınır davalarının aralıksız sürmesine ve her iki devletin de uzun yıllar bu türden olaylarla uğraşmasına sebep olmuştur. Bu konuda bkz. Maria Pia Pedani, *agm*, s.46-47.

²³ Bkz. Kaçan, *a.g.e.*, s. 31. 1573 Ahidnâmesi'nden sonra Ferhat Paşa ile Soranzo tarafında tespit edilmiş olan Osmanlı-Venedik sınırının, sonraki devirlerde de referans alındığına dair bkz. Şakiroğlu, "Venedik Devlet Arşivi'nde Kanuni Sultan Süleyman Dönemine Ait Yeni Belgeler", *IX. Türk Tarih Kongresi*, II, Ankara 1988, s. 877. 1575 yılında III. Murat'ın ve 1595'te III. Mehmet'in yeniledikleri ahidnâmelerde de herhangi bir sınır değişikliği veya ayrıca eklenen bir madde yoktur. 1575 ve 1595'teki

Çalışmanın esas dönemi olan XVII. yüzyıla girildiğinde bu dönemde olan sınır ihtilafları ayrıntılı bir şekilde BOA MAD tasnifinde yer alan 6004 numaralı defterden izlenebilmektedir²⁴.

1604'te I. Ahmet'in yenilediği ahidnâmede de bir farklılık olmamasına karşın, aynı yıl içerisinde Venedik'in Dubrovnik'e ait olan Lagosta Adası'nı ele geçirmesi, Osmanlı-Venedik arasında diplomatik bir gerginliği beraberinde getirmiştir²⁵.

1625 tarihli Osmanlı-Venedik Ahidnâmesi'nde geçen sınırlarla ilgili maddede: "...Arnavutluk'da ve Bosna vilâyetlerinde olan yerlerin ba'zı bu cânibin tasarrufuna girüb ve ba'zı Venedik beğlerinin ellerindedir. İki cânibin ellerinde olan hisarların kadîmî sınuru ve karyeleri vire bozulmadan ne vecble zıabt oluna gelmiş ise min ba'd ol vecble zıabt oluna deyu bu bâbda tarafeynden mezbur vilâyetlerin hâkimlerine müceddeden emirler gönderilüb tenbihler olunub ve sâbıkâ Bosna beği olan Ferhad Beğ'e emirler vârid olub Yakomo Soranso nâm Venedik elçisi muvâcebesinde sınır kat' olunub ne

ahidnâmelerin tam metinleri için bkz. Kaçan, a.g.e, s. 80-87, 88-95; 1595 Ahidnâmesi için ayrıca bkz. Şakiroğlu, "Kanuni Dönemine Ait Yeni Belgeler", s. 468-480.

²⁴ Toplam 145 sayfa olan defter çok çeşitli konular içeren ve h. 1028-1038 / m. 1619-1629 tarihleri arasında 10 yıllık bir zaman dilimine ait hükümleri barındırmaktadır. Genel olarak içeriğine bakıldığında defter, büyük çoğunluğu Venedik ve Dubrovniklilerle ilgili hükümlerden oluşmaktadır. Venediklilere ait 239, Dubrovniklilere ait 95 hüküm olup, ayrıca bu konuları içermeyen 4 ayrı hükümle birlikte belge sayısı toplamda 335'i bulmaktadır. h. 1034 / m. 1635 tarihli Venedik ile h. 1033 / m. 1623 tarihli Dubrovnik ahidnâmelerinin metinleri, bazı ticari ve siyasi gelişmeler ile olaylar, elçilik ve konsolosluk tayinleri ile tercümân ve görevli atamaları, elçilerin, görevlilerin, ulakların ya da tüccarların yol güvenliklerine dair hükümler, özel bazı muâfiyetler ve imtiyazlar, din adamları ve dinî mekanlarla ilgili konular, yerel idareci ve görevlilerin tüccarlara karşı olan tutumları ile bunlara ahidnâme maddelerinin hatırlatılması, sınır sorunları, korsanlık ve eşkıyâlık faaliyetleri, batan ve karaya vuran gemilerin hukukî durumu, yağmalama, esir alma, gasp ve hırsızlık olayları, cinayet vakaları, metrukât, borç ve ticarete dair anlaşmazlıklar, ticarî metalar ve gümrükler ile resimler hakkındaki meseleler vs. gibi pek çok çeşitli husus, bu belgelere konu olmuştur.

Defterin içerik açısından zenginliği, içerdiği malzemenin bahsedilen bölgede Osmanlı-Venedik ilişkileri açısından tamamıyla orijinal bilgileri ilk elden sunuyor olması, sadece incelenen konu açısından değil, iki devletin tüm ilişkilerini en azından kapsadığı dönem çerçevesinde açıklama açısından da önemli bir kaynak kabul edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca defterdeki bazı hükümlerde geçmiş anlaşmalara yapılan atıflar, zaman zaman o anlaşmalardan ilgili kısımların kendi dönemindeki hükümlerde yer alması defteri geçmiş dönem olayları açısından da önemli bir kaynak haline getirmektedir.

²⁵ Kaçan, a.g.t., s. 32. 1619 Ahidnâmesi'nde Bosna beylerbeyi Ferhad Paşa ile Venedik elçisi Yakomo Soranso tarafından tespit edilmiş olan sınırın geçerli olduğuna dair bkz. Kaçan, a.g.t., s. 34.

*vechle ta'yîn ve tebyîn olundu ise vukû'ı üzere 'amel oluna ...'*²⁶ denilerek sınırların ihlal edilmemesine dikkat çekilmektedir. Bu ahidnâmeye ek olarak, Venedik'e tâbi olan yerlerin sınırında görev yapan Osmanlı yerel idarecilerine pek çok hüküm gönderilerek, sınıra riayet edilmesi ve saldırıların önlenmesi konularına dair uyarılar yapılmıştır. Sonraki yıllarda Osmanlı-Venedik arasında çıkan bir sınır anlaşmazlığında 1625 tarihli bu ahidnâmeye atıfta bulunularak meselenin ahidnâmede belirtildiği gibi çözülmesi ve Ferhat Paşa zamanında iki tarafın rızası ile kabul edilen sınırların esas olması konusunda merkezden yazılan 3 Safer sene 1047 tarihli bir hükümde "...*Vusul buldukda ferman-ı celilü'l kadrin mucibince amel edib dabi tarafeynin ehl-i vukufu ile mahall-i niş'a'n üzerine varub tamamı bak ve adl üzere teftiş ve tefabbus eyleyüb göresin mukaddema mezkur Ferhad Paşa zamanında tarafeynin rızası ile ta'yîn ve teşhis olan sınır her ne mahalde idüğü tamam ma'lum olduktan sonra girü ol mahallerin üzerine alayim va'z eyleyesüz...*" denilerek anlaşmazlıklarda esas alınacak belge tekrar işaret edilmiş olursa da²⁷, bu türden hükümlere rağmen hem Osmanlı, hem de Venedik yerel idarecilerinin kendi devletleri namına hakimiyet alanlarını genişletme çabalarından vazgeçemedikleri görülür²⁸.

Bosna, Venedik'e ait topraklarla en uzun sınırı olan Osmanlı eyaletiydi. Bölgede sınırın büyüklüğü daha çok olay olmasına sebep olurken, bu durum düşman kavramının daima canlı tutulmasını bundan ötürü savaş veya en azından sınırlı bir çatışma olasılığını da beraberinde getirmekte idi. Bu sebepten olsa gerek sınır ihlalleri ve sınır ötesi saldırılar da en yoğun olarak Bosna'ya tâbi olan yerlerden gerçekleşmekteydi. Kilis de, Venedik sınırında yer alması münasebetiyle sınır olaylarının sıkça görüldüğü bir Bosna sancağıydı. Buna karşın Osmanlı merkezi sürekli buranın idarecilerine uyarılarda bulunarak söz konusu saldırıların önlenmesini istemekteydi.

1621'de gerçekleşen bir olayda Kilis'teki bir takım ehl-i örf taifesi, buradaki halktan çok sayıda adam toplayarak sınırı geçmiş ve Venedik'e tâbi olan 12 köyün topraklarına, bağlarına ve bahçelerine girerek oldukça yüklü miktarda mahsullerini gasp etmişlerdir. Bunun üzerine Bosna beylerbeyi ile Kilis ve Akradin kadılarına bir hüküm gönderilmiş, bu hükümde sınıra riayet edilmesi, Venedik'e tâbi yerlere girilmemesi ve bu kişilerin saldırılarının önlenmesi istenmiştir. Ayrıca yine buradaki Venediklilerden Osmanlı reayasıymış gibi vergi toplanmaya kalkışılmaması konusunda da uyarılmışlardır²⁹.

²⁶ Evâsıt-ı Receb 1034 (19-28 Nisan 1625), MAD. 6004, s. 120; aynı bilgi için bkz: Cihan Yemişçi, *1618-28 Arası Osmanlı Venedik İlişkileri (6004 Nolu Ahkam Defterine Göre)*, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2009, s. 79.

²⁷BOA, Mühime Defteri 88, hüküm 86.

²⁸ Maria Pia Pedani, agm, s. 46.

²⁹ Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1030 (3-12 Nisan 1621), MAD. 6004, s. 143. Bu türden saldırıların sürekli yapılmasından dolayı halihazırda Venedik'le Osmanlı Devleti'nin barış döneminde olduğunun hatırlatıldığına dair bkz. Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ*

Osmanlı merkezinden gönderilen hükümlere rağmen Kilis taraflarında sınır olaylarının sona ermediği görülmektedir. Örneğin yine 1621 yılında Karacadağ kethüdası Halil Ağa ile adamları sınırı geçerek Venedik'e tâbi bazı köylere ve mahallere saldırımları üzerine Kilis sancakbeyi ile kadısına gönderilen hükümde, söz konusu kişilere gerekli tenbihlerin ve uyarıların yapılması, bu taarruzların tekrarlanması halinde haklarından gelinmesi emredilmiştir³⁰. Ancak bu hükme rağmen aynı kişi birkaç yıl sonra 1624'te yanında atlı ve yaya 400-500 kadar adamıyla bir saldırıda daha bulunmuş³¹, bu olayların devamlı olarak yaşanması üzerine Osmanlı yönetimi, Kilis'ten yapılan sınır ötesi saldırıların önlenmesi için bir başka hüküm daha göndermiştir. Bu hükümde oradaki sınırın Kanuni ve II. Selim zamanında, ayrıca 1604'te yeniden belirlenerek *alametler*³² konulduğunu, buna rağmen sürekli sınır ihlallerinin olduğunu ve özellikle de Halil Ağa'nın saldırıları üzerine 2-3 defa hüküm gönderildiği, buna rağmen bu kethüdanın cezalandırılmayarak böylece tecavüzlerini sürdürmesine göz yumulduğu belirtilmiştir³³. Aynı yıl içerisinde bu kişinin yine adamlarıyla Zadre sınırından girmesi ve tecavüzlerine devam etmesi üzerine kethüdalıktan azledildiği ayrıca bu hükümle Bosna beylerbeyi ve Kilis beyi ile kadısından sınırcıların hududa yollanarak hattın yeniden tespit edilmesi, daha önce sınırı belli eden alametlerin bozulmuş olabileceği, bunun için Venediklilerin ellerindeki *budud-nâmelerin* ve *temessüklerin* de referans alınması, bir daha da böyle sınır ihlallerinin yapılmaması istenmiştir³⁴.

Zadre tarafından yapılan sınır ihlalleri sadece Halil Ağa ve adamları tarafından yapılanla kalmamış, diğer bir olay Kırka zimmîlerinden Miloş adlı bir eşkiyanın adamlarıyla, Zadre'den sınırı geçerek buralardaki yerleşim yerlerine saldırması üzerine meydana gelmiştir. Bunlar bölgede yaptıkları yağmalarda, buradaki Venedik'e tâbi reyanın eşyalarına, mallarına ve hayvanlarına el koymuşlar, ayrıca kayıklarını da gasp etmişlerdir. Bu eşkiyaların daha önce de benzer saldırılar düzenledikleri belgelerden anlaşılmaktadır. Kırka beyine gönderilen bu hükümde, eşkiyanın hakkından gelinmemesi sonucunda tekrar böyle bir saldırıda bulduklarına değinilmiş, artık bunların yakalanarak

(*Ravzatü'l-Hüseyn Fi Hulâsati Abbâri'l-Hâfikayn*), II, (haz. Mehmet İpşirli), Ankara 2007, s. 910.

³⁰ Evâhir-i Rebiülevvel 1030 (13-22 Şubat 1621), MAD. 6004, s. 12/4; Evâhir-i Rebiülâhir 1030 (15-23 Mart 1621), MAD. 6004, s. 13/2.

³¹ Bkz. Evâsıt-ı Ramazan 1033 (27 Haziran - 6 Temmuz 1624), MAD. 6004, s. 102/4.

³² "...*mabal-i me'mûra varulub sınuru ref' idüb sinur ta'yûn üdikleri yerlere kömür ile taş diküb ve sâ'ir 'alâmetler vâz' eyleyüb ellerine sinur hüccetleri virilüb ...*" Evâsıt-ı Rebiülevvel 1034 (22-31 Aralık 1624), MAD. 6004, s. 114.

³³ MAD. 6004, s. 114.

³⁴ MAD. 6004, s. 114.

verdikleri zararların tazmin ettirilmesi ve ibret için haklarından gelinmesinin şart olduğu belirtilmişti³⁵.

İmzalanan ahidnâmelere rağmen özellikle Bosna sınırından Venedik'e ait topraklar üzerine yağma amaçlı saldırılar düzenlendiği görülmektedir. Bazı Osmanlı askerlerinin Mağripli korsanlarla müttefik olarak Venedik'e tâbi yerlere taarruz etmeleri ve bu saldırılardan epeyce ganimet ve esir elde edilmesi bu saldırı güçlerine yeni müttefikler kazandırmıştı. Örneğin 1624'te bu askerler, Mağriplilere ait 13 kalite ile birlikte Korfoz (Korfu) adasını, Korfu boğazındaki dalyanları, ayrıca Kefalonya'daki pek çok kazâyı ve kaleyi vurup yıkmışlar, bir çok kişiyi öldürüp epeyce esir alarak geri dönmüşlerdi. Bu saldırılarda ganimet oldukça iyi olduğundan olsa gerek Mora, Nova ve Ayamavra'dan da zaman zaman büyük miktarda destek sağlanmıştı. Bütün bu barışa mugayir duruma Osmanlı yönetimi sessiz kalmamış, olaya bizzat müdahale etmesi için Bosna beylerbeyine bir hüküm yollamış ve suçu tespit edilen herkesin, Mağripli korsanların ve levendlerin haklarından gelinmesini, hapsedilmelerini, esirlerin salıverilmesini ve el konulan malların, paraların gerisin geri iade edilmesini emretmiştir³⁶.

Venedik sınırını geçen ve ihlâlerde bulunan bir diğer görevli de Hersek'e bağlı Zeyran kalesinin dizdarı idi. Bu kişi Venedik'e tâbi olan Kotor³⁷un bazı köylerini basmış ve reayasından haraç toplamaya kalkmıştır. Bunun üzerine Hersek sancakbeyine gönderilen hükümlerle dizdara göz kulak olunması, Kotor halkından haraç isteyerek rencide edilmelerinin ve sınırı ihlal ederek Venedikli reyanın rahatsız edilmesinin anlaşılmalara aykırı olduğu belirtilmiş, önlem alınıp bu kişi engellenmediği takdirde dizdarlığının elinden alınarak hakkında gelineceği bildirilmiştir³⁸.

Bunların dışında sınır ihlallerinin denizden gerçekleştiği durumlara bir örnek de Osmanlı Devleti'ne tâbi İskradin³⁹ halkından bir takım reyanın rençberlik bahanesiyle büyük kayıklar inşa ederek, Venedik'e tâbi olan Şibenik⁴⁰

³⁵ Evâil-i Ramazan 1032 (29 Haziran - 8 Temmuz 1623), MAD. 6004, s. 41/1.

³⁶ Evâil-i Muharrem 1034 (24 Ekim - 2 Kasım 1624), MAD. 6004, s. 109, 112. Aynı hükmün Rodos ve Mora beylerine de gönderildiği hakkında bkz. Evâsıt-ı Muharrem 1034 (24 Ekim - 2 Kasım 1624), MAD. 6004, s. 111. Yine Bosna beylerbeyine, Venedik topraklarına saldıran İspanyol donanmasına karşı önlem alınmasını bildiren hüküm için bkz. Evâhir-i Rebiülâhir 1034 (31 Ocak - 8 Şubat 1625), MAD. 6004, s. 113/2.

³⁷ Karadağ'ın (Montenegro) güneyinde bir sahil kasabasıdır. Bkz. <http://en.wikipedia.org/wiki/Kotor>.

³⁸ Evâsıt-ı Rebiülevvel 1033 (2-11 Ocak 1624), MAD. 6004, s. 53/1.

³⁹ Hırvatistan'ın güneybatısında bir sahil kasabasıdır. Bkz. <http://en.wikipedia.org/wiki/Skradin>.

⁴⁰ Hırvatistan'ın güneybatısında bir sahil kasabasıdır (Sebenico). Bkz. Donald Edgar Pitcher, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihi Coğrafyası*, (Çev. Bahar Tırnakçı), YKY, 3. Baskı İstanbul 2007, s. 137,198 ve harita XVI.

taraflarında kereste taşıyan Venedik rençber kayıklarına saldırmalarıdır. Bu olay üzerine gönderilen hükümde bu reyanın büyük kayıklar yapmalarına izin verilmemesi ve Venedikli rençber kayıklarına zarar verecek hareketlerden kaçınılması bildirilmiştir⁴¹. Fakat İskradinlilerin, bu saldırılardan vazgeçmedikleri, bu durumu adet haline getirdikleri bu saldırılarını büyük kayıklar inşa ederek birkaç senede bir tekrarladıkları aynı konuda yazılan hükümlerden anlaşılmaktadır⁴².

Venedik'e karşı yapılan sınır ihlallerinin büyük çoğunluğu Bosna tarafından yapılıyor olmasına rağmen ihlal bölgesi sadece Bosna ve çevresi değildi. Arnavutluk'un, Dalmaçya kıyılarının Venedik'e tâbi olan bölümüne sınır olması ve ayrıca levendlerin barınmasına uygun pek çok koyun mevcudiyetinden ötürü, Bosna ve Hersek'in yanı sıra burada da sınır ihlalleri ile sınır ötesi saldırılar yaşanmaktaydı. Bu saldırıların özellikle Avlonya tarafında Venedik'e ait olan Parga'ya⁴³ yapıldığı ahidnâmelerden anlaşılmakta idi⁴⁴. Olaylar her iki devlet tarafından da sıkı takip edilmesine rağmen mesele tam olarak önlenememiş, Osmanlı merkezi bu olaylara yerel idarecilere gönderdiği hükümlerle müdahale etmeye çalışmıştır⁴⁵. Bu dönemde Osmanlı tarafının yaptığı ihlallerde bizzat yüksek dereceli memurların da yer aldığını gösterir çok enteresan örnekler de bulunmakta idi. 1619 Temmuzunda Arnavutluk İskenderiyesi (İşkodra) sancakbeyi Memi'nin, yaptığı ve Venedik'e tâbi olan Köbri'ye, buradaki kalelere ve Paşteronik adlı bir köye taarruz ederek reayasına birçok zarar verdiği olay bunlardan biriydi. Yüksek dereceli bir görevlice yapılan bu ihlal şüphesiz diğerlerine göre Osmanlı hükümetini biraz daha fazla sıkıntıya sokmuştur. Ancak saldırının kimliği hadisenin diğerlerinden farklı ele alınmasını doğurmamış, Osmanlı merkezi bunun üzerine gönderdiği hükümle bu beyi ciddi şekilde uyarılmış ve bir daha böyle hareketler içerisine girmemesini, yoksa sadece azledilmeyeceğini, her türlü gereken cezanın verileceğini sert bir dille bildirmiştir⁴⁶.

⁴¹ 26 Zilhicce 1031 (1 Kasım 1622), MAD. 6004, s. 26/2.

⁴² Evâil-i Şa'bân 1033 (19-28 Mayıs 1624), MAD. 6004, s. 98/2.

⁴³ Yunanistan'ın batısında bir kasabadır. Pitcher, *age*, s. 102,106,126 ve harita XIII.

⁴⁴ 1540 Ahidnâmesi'nde Parga'daki kalenin yıkılması şartıyla Venedik'e bırakıldığı ve bir taraftan diğerine yapılacak saldırılardan doğacak zararların sorumlu tarafça tazmin edileceği ve ayrıca suçluları cezalandıracağı hakkında bkz. Kaçan, *ag.t.*, s. 64-65; aynı hususun 1625 Ahidnâmesi'nde ki yeri için bkz. Evâsıt-ı Receb 1034 (19-28 Nisan 1625), MAD. 6004, s. 118.

⁴⁵ Örneğin Parga sınırından Venedik'e tâbi topraklara yapılan bir takım tecavüzler üzerine Avlonya beyine gönderilen bir hüküm ile suçluların cezalandırılmaları ve böyle bir saldırının bir daha tekrarlanmaması emredilmiştir. Evâsıt-ı Receb 1028 (24 Haziran - 3 Temmuz 1619), MAD. 6004, s. 3/4.

⁴⁶ "...bir dahi şikayet oluna 'azille koyulmayub envâ'-ı 'itâba ve 'ikâba müstebak olursun..." bkz. Evâhir-i Receb 1028 (4-13 Temmuz 1619), MAD. 6004, s. 4/3.

Bu bölgeden yapılan diğer bir ihlal de, 1622 'de Delvine⁴⁷ halkından bazı kimselerin Korfu kalesinin karşısında bulunan Botrinyod adlı dalyana ve buradaki Venedik reayasına saldırımlarıdır. Bu saldırı üzerine Delvine beyine suçluların cezalarının verilmesi, gerekli tenbihlerin yapılması ve bir daha kimsenin Venedik'e ait yerlere saldırıda bulunmaması için gereken önlemleri alması emredilmiştir⁴⁸.

Bu olaydan bir yıl sonrasında benzer bir olay da Osmanlı'ya tabi Ülgün taraflarında yaşanmış, Ülgün⁴⁹ sâkinlerinin kendi yaptıkları birkaç kayıkla Venedik'e tâbi Budva⁵⁰ reayasına sürekli saldırılarda buldukları, hırsızlık ve eşkıyalık yaptıkları bildirilmiş, bunun üzerine Arnavutluk İskenderiyesi beyine gönderilen hükümde, bunların yakalanarak haklarından gelinmesi, şimdiye kadar çaldıkları ne varsa iade edilmesinin sağlanması ve bu inşa ettikleri kayıkların imha edilerek bir daha buna benzer olaylar yaşanmaması emredilmiştir⁵¹.

Sonuç olarak, bu dönemde olan sınır ihlalleri ve buna işaret eden belgeler incelendiğinde şunlar söylenebilir: Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi olarak Avrupa'ya yavaş yavaş üstünlük sağladığı ve bu durumu Akdeniz dünyasında da hissettirdiği bir dönem olup, bu durum şüphesiz Venedik'çe de bilinmekte idi. Siyasal durum böyle olmasına rağmen, Venedik söz konusu olan coğrafyada haklarından pek de vazgeçmek istememekte ve bu da Osmanlı ile zaman zaman sınır problemleri, ufak çaplı çatışmalar ya da büyük savaşlar yaşanmasına sebep olmaktadır. Savaşlar bu dönemde çoğunlukla Venedik'in yenilgisi ile bitmekte, Akdeniz dünyasındaki siyasi ve ekonomik çıkarlarını topyekün kaybetme riskini göze alamayan Venedik'in Osmanlı'nın istediği statükoya uyması ile siyasi olarak da mesele kapanmakta idi. Bu ilişkilerin devamında Osmanlı'nın da Akdeniz ticaretini bir ölçüde hala sürdüren ve limanlarını işler durumda tutan bir tüccar devleti, bu durumu göz önünde bulundurarak fazla hırpalamamak istemesi de düşünülebilir bir olasılıktır. Bunu da sınırda çıkan ve aslında çoğu da sınır psikolojisi ile yapılmış tüm ihlallere Osmanlı merkezinin müsamahakâr tutumdan ziyade samimi bir şekilde problemi çözmeye yönelik kendi idarecilerine yaptığı zaman zaman da sert uyarılar içeren tenbihlerden anlaşılmaktadır.

⁴⁷ Güney Arnavutluk'da bir kasabadır. Pitcher, *age*, haritalar XVI.

⁴⁸ Evâsıt-ı Zilkade 1031 (17-26 Eylül 1622), MAD. 6004, s. 24/2. Korfu'ya yapılan diğer bazı saldırılar için bkz. Evâil-i Muharrem 1034 (14-23 Ekim 1624), MAD. 6004, s. 109; Evâsıt-ı Muharrem 1034 (24 Ekim - 2 Kasım 1624), MAD. 6004, s. 111, 112.

⁴⁹ Karadağ Cumhuriyeti'nin sınırları içinde bir kasabadır (Dulcigno). Pitcher, *age*, s. 75,106,133 ve harita XVI.

⁵⁰ Karadağ Cumhuriyeti sınırları içinde küçük bir kenttir. Pitcher, *age*, s. 106,133 ve harita XVI.

⁵¹ Evâhir-i Cemâziyelâhir 1032 (22-30 Nisan 1623), MAD. 6004, s. 36/1. Ayrıca yine bazı Ülgün sâkinlerinin eşkıyalık yaptıklarıyla ilgili bkz. Evâsıt-ı Rebiülevvel 1033 (2-11 Ocak 1624), MAD. 6004, s. 52/2.

Kaynakça

- BOA, MAD Tasnifi 6004 numaralı defter.
- BOA, 88 numaralı Mühimme Defteri.
- BRACEWELL, Catherina Wendy, *16. Yüzyılda Adriyatik'te Korsanlık Ve Eşkıyalık Sanjli Uskoklar*, (Çev. Mehmet Moralı), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler", *Belgeler*, V-VIII/9-12, Ankara 1968-71.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "Kanunî Sultan Süleyman Devrine Âit Bosna ve Hersek ile İlgili Venedik Arşivi'ndeki Türkçe Belgeler Hakkında", *Tarih Dergisi*, S.32, İstanbul 1979.
- KAÇAN, Meryem, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Abidnâmeleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1995.
- Kemal, *Selatinname*, (Yay. Necdet Öztürk), TTK, Ankara 2001.
- Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cibân-nümâ, Neşrî Tarihi*, I-II, (yay. Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen), (3. Baskı), Ankara 1995.
- Münecimbaşı Ahmed Dede, *Sahâifü'l-Abhar fî Vekayi-ül-a'sâr (Münecimbaşı Tarihi)*, II, (haz. İsmail Erünsal), İstanbul (Tarihsiz).
- Naîmâ Mustafa Efendi, *Târib-i Na'imâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Abbâri'l-Hâfikayn)*, II, (Haz. Mehmet İpşirli), Ankara 2007.
- PİTCHER, Donald Edgar, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihi Coğrafyası*, (Çev. Bahar Tırnakçı), YKY, 3. Baskı, İstanbul 2007.
- PEDANİ, Maria Pıa, "Beyond The Frontier: The Otoman-Venetian Border In The Adriatic Context From The Sixteenth-Eighteenth Centuries", *In Zones Of Fracture In Modern Europe, Baltic Countries – Balkans – Northern Italy*, (Ed. Elmut Bues), Wiesbaden 2005.
- Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, *Solak-zâde Tarihi*, I, (haz. Vahid Çabuk), Ankara 1989.
- SPREMİÇ, Momcilo, "XV. Yüzyılda Venedik Cumhuriyeti'nin Şarkta Ödediği Haraçlar", (çev. Mahmut H. Şakiroğlu), *Belleten*, XLVII/185, TTK, Ankara 1984.
- ŞAKİROĞLU, Mahmut H., "1503 Tarihli Türk-Venedik Antlaşması", *VIII. Türk Tarih Kongresi*, III, Ankara 1983
- ŞAKİROĞLU, Mahmut H., "Venedik Arşivi ve Kitaplıklarından Türk Tarih ve Kültürüne Ait Kayıtlar II", *Erdem*, VI/17, Ankara 1992.
- TANSEL, Selahattin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, İstanbul 1971.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, I-II, (7. Baskı), TTK, Ankara 1995.

VATİN, Nicolas, “Osmanlıların Yükselişi (1392-1451), I. Mehmet”, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Osmanlı Devletinin Doğuşundan XVIII. Yüzyılın Sonuna*, I, (Ed. Robert Mantran), (çev. Server Tanilli), (2. Baskı), İstanbul 1995.

VATİN, Nicolas, “Osmanlıların Yükselişi (1451 - 1512), II. Mehmet”, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I, (ed. Robert Mantran), (çev. Server Tanilli), (2. Baskı), İstanbul 1995.

YEMİŞÇİ, Cihan, *1618-28 Arası Osmanlı Venedik İlişkileri (6004 Nolu Ahkam Defterine Göre)*, S.Ü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2009.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Kotor>.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Skradin>.